

DEBRECENI BOGLÁRKA

Open reading

Turczi István: *Minden ablak nyitva*. Válogatott versfordítások

Turczi István *Minden ablak nyitva* című fordításkötete a Palatinus Kiadó gondozásában jelent meg, az idei könyvfesztivál egyik jelentős kiadványának tekinthető. A kötet alcíme jelzi, hogy a József Attila-díjas költő huszonöt év műfordításainak a legjavát tárja az olvasók elé, más országok költői tevékenységének a megismertetését már egyetemista éveiben is hivatásának tekintette. Remenyik József „siker-könyvként” emlegette Turczi új kötetét, jelentőségét az *Áthalásokéhoz* (2007) hasonlította, mivel mindkét munka pályatársak motívumait közvetíti, bár más koncepció szerint. A *Minden ablak nyitva* nem a magyar költészet kiemelkedő alakjai felé nyit, hanem a kortárs külföldi líra nagyjainak munkásságába enged betekintést.

Ausztrália, Finnország, Izrael és Skócia Turczi István életének meghatározó színhelyei, a kötetben megjelenő munkák ehhez a négy „visszatérő” helyszínhez köthetők. A hős Odüsszeusz négy olyan táj felé evez, amely a magyar műfordítás területén még jóformán szűzföldnek számít. Az általa meghódított vidékeken fordítóink korábban ritkábban kalózkodtak, mint Amerika vagy egyes európai országok földjein, az ún. „nagy nyelvek” (francia, német, olasz, spanyol, szűkebb értelemben véve az angol) hazáiban.

Korábban nem született olyan fordításkötet, amely hasonlóan szerveződik, és kevés olyan látott napvilágot, amely ilyen széles spektrumon mozog, mint Turczié. A kiadók nehezen vállalkoznak ilyesfajta, a szakmának is fontos munkák megjelentetésére, mivel nem számíthatnak nagy érdeklődésre olvasói részről.

Tóth Krisztina, Lackfi János, Spiró György, Petőcz András fordításai időről időre jelentősen szélesítették az irodalomszerető közönség horizontját, Csehy Zoltán beavatta olvasóit a görög és a latin erotikus líra, az epigrammák világának rejtelseibe. Dívik az „újra felidéző” tendencia is, Tóth Éva, Szabó T. Anna vagy Térey János szívesen térnek vissza klasszikusokhoz. Ez utóbbi törekvések, bár nem hoznak újat abban az értelemben, hogy a már meglévő ismeretanyagot bővítenék, fontosak, mivel gazdagítják az értelmezéseket: a műfordítás nem pusztán rekonstrukció, a fordító mindig a saját személyiségén keresztül szűri át a szövegeket.

A fordító „szűrője” már a választás esetében is működik. Turczi olyan verseket választott, amelyek közel állnak hozzá, új kötetének fontos eleme tehát a személyesség, olyan értelemben is, mint az alkotókhöz fűződő személyes viszony.

Manapság egyre gyakrabban merül fel a kérdés, mennyire „torzítja” a fordítás a szöveg értelmét, egyre többen adnak hangot annak a jogos elvárásnak, hogy célszerű lenne az irodalmi alkotásokat eredetiben ízelgetni. A fordítások azonban hozzájárulnak az érdeklődés felkeltéséhez, így legtöbben, miután elolvassák a „ferdítéseket”, kézbe veszik az eredeti műveket, amennyiben megfelelő nyelvismerettel rendelkeznek. A fordítóra tehát felelősség hárul, nem mindegy, miként közvetíti a lírai alkotásokban rejtő gondolatokat, és a tartalom mellett vissza tudja-e adni például egy vers zeneiségét, formai jegyeit.

Turczai István a kulturális, mentalitásbeli másságra érzékenyen „domesztikálja” a szövegeket, saját nyelvre (kultúrára) fordítva azokat, átvitt értelemben is. Ő maga így fogalmaz: „Szókratész szemében már a rhapszodoszok is azért voltak irigylésre méltóak, mert nem pusztán az »isteni költő« szavainak közvetítése volt a feladatuk, hanem – és mindenekelőtt – a homéroszi szavak értelmén való munkálkodás. Nagyon egyet tudok érteni azzal a megállapítással, miszerint, »ha igaz, hogy bármely szövegnek a nyelvbe kell visszatérnie ahhoz, hogy közölni tudjon valamit, sokszorosan igaz a műfordításra (...)«”.

A fent említett „személyesség” mellett megfigyelhető, hogy a választott művek hangvétele többnyire eltér a Turczai-liráétól, mind tónusában, mind szerkesztettségében, ami arra utal, hogy a szerző valóban képes elfogadni a „mást”, a költői nyelv másságát, a „saját” ellenében. Alázattal közelít, hű marad a versformákhoz, megtartja a jellegzetes karakterjegyeket. Kiváló példa erre Dorothy Hewett ausztráliai szerző szerepjátékokkal és alakváltásokkal teli költői világának a megidézése. Hewett-től nem áll távol a szexualitás

megjelenítése, ahogyan Turczitól sem, melankolikusan áradó, olykor szenvtelen, máskor lírai motívumai azonban más tónust adnak a költészetének: „leiszom magam az ágyban (a vőlegény hosszú alsógatyában / az anyja után nyögdéssel), és a nászút merő rémálom. / Rosszul szabott egyenruhában indul a frontra, / én házasságtörő szenvedélyt mímelve hentergek a parton, / eltitkolt abortuszok, / úgy nézek ki, mint Marlene Dietrich a nyomorúságban, / egy fekete barettes, durva fickó a társaságom, / Huszonöt Éves Buick-ja dacol a sivataggal (...)” (36)

Turczai érdeklődéssel fordul a magyar vonatkozású szövegek felé, olyan élményeket közvetít, amelyek ténylegesen közösek lehetnek, ezáltal még inkább tudatosítja, hogy a másságban mindig benne rejtőzik az egyezés, de a tétel fordítva is igaz. Thomas Shapcott *Himnusz Pulszky Károlynak* című látomásos alkotásában a Szépművészeti Múzeum hajdani igazgatójára emlékezik, a megvádolt és száműzött műgyűjtő öngyilkosságának a körülményeit vizsgálja, *Ebéd egy szentendrei teraszon* című versében pedig a szentendrei május hangulatát örökíti meg. Éjál Megeid izraeli író több ízben járt Magyarországon, nagy hatást gyakorolt rá a magyar táj szépsége. A *Balaton* tényszerű közlésnek ható, egyszerű mondatai mögé az emlékezés motívumát beemelve megidéz egy egész életet, melynek szépségei „a nyárutó vöröslő rojtjai” mögül sejlének elő.

Nem lehet megkerülni Edwin Morgant sem. A skót költészet fénykorát éli napjainkban, mégis ritkán találkozhatunk az érdeklődők Morgan-interpretációkkal, annak ellenére, hogy Morgant József Attila, Weöres Sándor, Juhász Gyula fordítójaként tartják számon, és a 20. századi költészet kiemelkedő alakjai

közé sorolható. *Szamócák* című opusa a kötet egyik leggyönyörűbb, egyszerűen nemes megnyilvánulása: „a nyitott franciaablak / lépcsőjén ülve / egymással szemben / térdeim között a térded, / ülünkben a kék tányérok / a szamócák csillogtak / a forró napsütésben / cukorba mártottuk őket/egymásra néztünk / nem siettettük az ünnepet / közeledett anélkül is / az üres tányérok / egymásra téve a kövön / benne a két villa keresztben / és én feléd hajoltam / édes illat a levegőben / és a karjaimban / akár egy gyermek, felengedtél (...)” (207)

A *Minden ablak nyitva* című kötetben harminc költő mintegy százhetvenkét verse szerepel. Judith Wright, Bruce Beaver, Dorothy Hewett, Thomas Shapcott, Les A. Murray, Kevin Hart, Philips Hodgins az ausztráliai, Sirkka Turkka,

Risto Ahti, Caj Westerberg, Jarkko Laine, Arja Tiainen, Ilpo Tiihonen, Hannu Kankaanpää, Hannu Salakka, Arto Melleri a finn, Zerubável Gilád, Itamár Jáoz-Keszt, Jákov Besszer, Áser Reich, Éjál Meged, Ronni Szomek, Sálom Rácábi, Rivka Mirjám az izraeli, Edwin Morgan, Iain Crichton Smith, Robin Fulton, John Burnside, Gael Turnbull és Tom Leonard a skót költészet legizgalmasabb alakjai, érdemes megismernedni munkásságuk néhány kiváló és kevésbé érdekes darabjával, mert, ahogyan a kötet fülszövegén olvasható Benedetto Croce-idézet rávilágít: „A fordítások olyanok, mint a nők, vannak közöttük csúnyácskák, melyek hűségeseek, és vannak közöttük hűtlenek, de gyönyörűek.”

(*Palatinus, Budapest, 2009*)

SZABÓ EDINA

Mag-maradás

Turbuly Lilla: *Szélrosta*

Két regény után 2008-ban verseskötettel jelentkezett Turbuly Lilla. Három versciklus, negyvenkét költemény – ez a *Szélrosta* mérlege. A kötet egy olyan nagyszabású lélekmunka lenyomata, amelyben a távolabbi és közelebbi múltban történtek súlyozása–elrendezése–megrostálása történik, a műveletek szoros összefonódásában, váltakozásában, és amely munkának a lényege és eredménye: kíméletlen számvetés és az ezt kísérő józan belátások

nyomán megképződő saját, letisztult gondolatiság, egyfajta privát életbölcselet.

Nagyfokú koncentráció, valamint lényeglátó érzékenység, humoros önirónia és kiváló (ön)elemző készség jellemzi a szerzőt. A legprecízebb sebészek erényeivel bír, amikor is befelé tekint: a meglepően mély rész önfeltárás, a pontos eszközökkel és eljárásokkal történő közelmúlt-boncolás, szétszalazás, a tulajdonképeni „rostálás” folyamatát élhetjük át

magunk is a kötet három ciklusának (*Színház utca; Szélrosta; Csillagászati ősz*) versein végighaladva. Meglátásom szerint a cikluscímeket viselő versek a legmélyebbek, vagyis a legjobbak: a kötet többi darabjának együttesében is megbúvó lényegét magába sűrítők, egyszóval a legkidolgozottabb gondolatiságot magukban hordozók. A távlatok, a gondolati keretek igen szélesek, és főként a természeti létezés elemi alapélményeivel analógok: a születés és halál, a kapcsolódások és elszakadások, a hanyatlások (romlások) és újrakezdések (épülések) egyéni szemléleti módjai mentén zajlik a belső rendeződés, rendezkedés.

A szerző egyik jellemző alapélménye a következő. A különféle létezési konfigurációkban, viszonylatokban az „én”-ben eltérő jellegűeknek tűnnek fel a különféle, vagy az azonos, de már máshogyan „azonos” tér- és időviszonyok, mint ahogyan az idő múlásával az emberi-társas viszonyok is más-más dimenziókként (létformákként, mintegy „új reinkarnációkként”, váltakozó le- és felmerülésekként) tűnnek fel. A szeretett szülőkkel kapcsolatos élmények megjelenítésében is találunk hasonló hangulatokat, nagyon érzékletes képeket (*By-pass; Szív, ritmus, zavar*). De különösen jellemző módon az elvesztett, megszakadt (főként: szerelmi) kapcsolat(ok), illetve az új szerelem élményeinek reflexiói között erőteljesek a már szinte paradoxális élmények (*Búcsú a várostól; Színház utca; Négy hangra; Merülősúly; Szélrosta; Csillagászati ősz; Sakkóra; Hét és fél*). Mindig újabb, vagy párhuzamosan egymás mellett lévő, de nagyon eltérő dimenziók kerülnek egymás fölé, mellé ezekben a versekben. A lehangoló tapasztalat, melyet a versek együttese fejez ki: nincs „örök” léte senkinek és semminek, mindig az „örök jelen” van csupán, hasztalan így bármiféle túlzott ragaszkodás: sze-

mélyekhez, emlékképekhez, megélt helyzetekhez. Minden változik az időben és a térben, így valódi „önazonosság” sincs, de a „közös” élmények is csupán illúziók – mindenki másképp érzi, szemléli, szervezi és éli az idejét, a kapcsolatait (*Eltvedt Hold; El; Félbeszéd; Írás a falon; Az elhagyott lakás; Merülősúly; Szélrosta; Szüni-idő; A hosszú pályva; Két ősz között; Ősvény; Függő beszéd; Fordított; Sakkóra*). Ezen tapasztalatok ellenére az elégikus színezet helyett inkább egyfajta intim meghittség, megértő viszonyulás és a bölcs derű jellemzi a lírai hangot, mi több: egy *alapvetően* nyugodt maga-szemlélés attitűdje sugárzik a kötet verseinek összességéből, a különféle formájú, de azonos hangoltságú *Szélrosta*-versekből.

Panta rhei: minden mozog, minden változik. Ami mégis visszatér, az sem olyan már, amilyen volt. Ez a kötet másik, talán még jellemzőbb alapélménye. A fájó emlékeket idéző, múltba húzó nosztalgia és az ösztönös szükségletként jelentkező megújulás kettős, együttes igénye az a jellemző feszültségforrás, ami a verseket is élővé teszi, energetizálja, mozgásban tartja. Ez a magyarázata a versek általános felépítésének is: a kezdő vershelyzet egyfajta vívódás, „problémafelvetés” és leírás, majd ezt követően jelenik meg a versek zárásában, a tulajdonképpeni „kifejlésben” a szentenciózus ellenpontozás mint belátás, mint konklúzió, a várt fel- és megoldás. A belső vita, feszültség így oldódik fel, osztódik szét „szöveggént” a kis formákban, egy ilyen terápiás jellegű versgenerációs folyamatban. Akárcsak a szélrostában válik külön a még szükséges és a már szükségtelen anyag: a mag és a pelyva.

Változik hát minden, és mi magunk is változunk, hosszabb-rövidebb időszakonként ugyanis váltanunk kell – sugallja a szerző. Ha nem is akarnánk, akkor is:

az idő játékaik folytán (búcsúzások, elválások, természeti váltakozások, halálesetek stb.), és a fontos kapcsolatok megszűnésével szoros összefüggésben a terekéi (költözések, utazások) is kikényszerítik olykor a sorsfordulókat. Turbuly Lilla egy ilyen, igen összetett lelki-tapasztalati összefonódottságokat is felmutató, kibontó, szétszalazó élmény-együttesét és lelki térképét osztja meg olvasóival e jelentős kötetében.

És hogy a lezárt múltak után milyen új jövendők jönnek? Azt mindig csak sejteni lehet. A kötet záró versében a szerző már a következő, még bizonytalanoknak tűnő új kezdetnek, egy valamikori „újabb múltak” megy elébe: „És

mert nem bírtam elaludni újból, / peregni kezdett lassan, ami volt; / nem én akartam végignézni hússzor, / fejemben mégis két film zakatolt. // Szemcsés nagyon, mert régi már az egyik, / hiányzik sok kép – az idő vágta meg. / Forgatjuk még a másikat, de meddig? / S ha elkészül, poros raktárba megy? // Dobozba zárul, és nem látszik előre, / ha készül új, kinek jut főszerep, / hogy most adódik vagy talán jövőre / a véletlennek kedvező terep. (...)” Hullik a múlt szét, mint a pelyva rostáláskor. De biztos, hogy van egy „állandó” is: a tömör kis mag, sokadik reinkarnációjában.

(Parnasszus Könyvek, Budapest, 2008)

BALÁZS BEÁTA

A „kizil elma” regénye

Péterfy Gergely: *Halál Budán*

Fragmentumok hullámozó sokasága Péterfy Gergely regénye, amelyből olykor-olykor kiemelkedik egy olasz hős, Michele D’Aste, aki talán Odüsszeusz, vagy Aeneis, nem kevésbé Achilles vonásait egyesíti magában: „Sokat hallottam már a különös ifjúról, aki csak a legádázabb csaták kellős közepén érzi jól magát; aki zsákmányra, rablott holmira, fogolyra ügyet sem vet (...) pusztán az öldöklés kedvéért veti magát a harcba (...) aki munkája végeztével az éjszakát nem alvásra fecsérli, hanem az antik klasszikusokat tanulmányozza (...) s aki jóakaróinak könyörgésére sem haj-

landó vértet vagy páncélinget öltetni...” Michele alakja nemcsak heroikus, hanem meglehetősen misztifikált: egy helyen vélt vagy valós színéváltozása Jézus alakjához közelíti: „Szeptember tizenkettedikének reggelén, mikor még zavartan hüvelyeztem az álmot, érkezett a különös hír, hogy Michele D’Aste mellsebe fényleni kezdett.”

Odüsszeuszként mint a harcok lángelméjű hőse bolyong háborúról háborúra, egyik kihívásból a másikba, békét és kikötőt nem lelve, és Achillesként – a sors által felvillantott lehetőségek közül

– a halált választja a nyugodt, asszony-szoknya melletti élet helyett, predesztinálva saját magára vonatkozóan a borítón is megtalálható idézetet: „Minden férfiert ketten harcolnak: a szerelmes nő és a halál angyala. A férfi végül mindig megadja magát.”

A történeteknek azonban nincs köze a görög mitológiához, sokkal inkább kapcsolódnak a magyar történelem 17. század végi eseményeihez, de kimarad részint az összes jelentékenyebb magyar szereplő és egyszersmind a magyar nézőpontot is nélkülözi. Péterfy regényéből egyfajta pszeudó-Don Quijote-történet bontakozik ki, sajátos szereplőrendszerrel, amelyben a kóbor lovag tulajdonságait kétségtelenül a már említett Michele olvasztja magába hajszolt hírnévkeresése, a sorssal folytatott szélmalomharca révén. A történet uszadékfái között evickél Solari gróf, Michele D’Aste hűséges Sancho Panzája, a törökellenes háborúk hőse, aki az ideák világát csupán hírből ismeri. Solari gróf a ledér nők rabja, élvezet és nekrofil hajlamokkal van megáldva, ahogy az alábbi idézet is bizonyítja: „A lovag végig simította a holttest karját, aztán tovább halad a vállakon és a nyakon (...) szétnyitotta a combokat, besiklott a test hűvös mélységébe, arcát a szegycsontra szorította, a nyugodt és kegyelmes csöndre; egyre mélyebben zuhant ebbe az ölelésbe, és már nem tudta, hogy ő-e az eleven, vagy ő a holt.” Továbbá szerepel egy angol utazó (Salisbury János), aki kalandvágycsónak indul háborúnézőbe. Végtagok nélküli szörnyszülött, a cirkuszok legotrombább lényé, aki nyomorúságával másokat szórakoztat és jatagánnal a fejében ostoba gúnydalt szaval: „Én vagyok a hős a János, / kinek teste hiányos, végigharcoltam a frontot / együtt sok bátor vitézzel, / minket egy szent cél vezérelt, / hogy a pogányt verjük széjjel.”

A Dulcinea-szerű női főszereplő itt vázlatos alak: Dido Anna asszony szerepeltetése azért is nagy jelentőségű, mert megbontja a regény egységét. Azt az érzetet kelti, hogy Michele és az asszony románca mintegy figyelemelterelés, a néző tudatos elbódítása annak sejtésétől, hogy a regény szerelmi motívumai nem csupán a herceg és a hercegné viszonyában érhetők tetten. Azaz: a nő megjelenése mintegy ellenpontosza, ezáltal pedig leleplezi a regényben bújtatott vonzalmakat. Ez a megállapítás akkor nyer különleges értelmet, ha észleljük, hogy a feltűnéséig csak férfi szereplői voltak a regénynek. Az oly sokáig késleltetett, a történet utolsó harmadában kibontakozó szerelmi szál, a Michele D’Aste és a Sirmiensis Dido Anna asszony közötti érzelmek mintegy eszközül szolgálnak, hogy rávilágítsanak az eddig csak leheletfinoman érzékeltetett kapcsolatra, amely Solari gróft és az angol fiatalembert köti a rejtélyes D’Astéhez. A tisztelet és a csodálat veszélyes, már-már határokat súroló keveréke a főhősre irányuló érzelmek/vágyak bonyolult hálózatát jelzi.

A fragmentált szerkezet sajátossága, hogy az adalékok, a történet részletei fokozatosan derülnek ki. A fokozatosság és késleltetés egyik legfőbb eszköze a levélműfaj alkalmazása. Solari gróf Michele édesanyjával folytatott levelezése például mintegy megelőlegezi a történet végét, már a mű elején találunk utalást Michele Buda ostrománál bekövetkező halálára. Azonban a levelek funkciója az árnyalás is: hangnemiük, magasztosságuk, a gróf nevének jelentése (a solaris jelentése naphoz tartozó) egyaránt csalóka sugarak, inkább vakítanak, mint segítik a tisztánlátást.

A regény szubsztanciáját keresve számtalan alternatíva kínálkozik. Károlyi Csaba az ÉS-ben említ néhányat:

„A halál regénye. A szenvedély regénye. A keresés regénye. Az élet szépségének, gyötrelmeinek és értelmetlenségének regénye. A világ förtelmességének regénye. A barátság esendőségének, a szerelem megélhetetlenségének regénye. A bátorság és a gyávaság, a győzelem és a vereség regénye. Melyben a vaskos földközelség és a káprázat egyszerre, egyenértékűen van jelen.” (Károlyi Csaba: *„Nehéz elképzelniünk”*. In: *Élet és Irodalom*, LIII. évfolyam 5. szám, 2009. január 30.)

Ha folytatni kellene a sort, a következő állhatna a felsorolásban: az „arany alma” (törökül a „kizil elma”) regénye. Történelmi ismeretekre alapozva tudható, hogy a török szultán számára Bécs volt az áhított cél, az európai hódítás csúcspontja, az elérni kívánt arany alma, amelyet mindig csak ujjhegygel sikerült érinteni, így értékelődött fel jelentősége a későbbi harcok során is. Azonban minden, a regényben megjelenő szereplőnek megvan a maga óhajtott kizil elmája: Solari gróf nőimádata, Sirmiensis Dido Anna asszony védelmező utáni vágya,

D’Aste a dicsőség utána hajszája a figurák életének mozgatórugója, amelyhez mindannyian megszállottan ragaszkodnak. A névtelen angol utazó definiálhatatlan kötődése Michele-hez misztifikálja az olasz alakját, elérhetetlen magasságba emeli, és vakhite sejteti mindkettejük majdani sorsát: „Halál, nagy úr, ez a te birodalmad. A nap torzulva hull a kusza fákhoz. Nehéz elképzelniünk Budát 1686 nyarán, de azért bizonyos részletek egész jól rögzíthetők. A szárnyas ördögök megsuhogtatják pikkelyes, küzdelmektől cakkozott szélű – mint az öreg kandúrok fülcimpája – szárnyaikat (...) a Duna megremeg, s mintha egy láthatatlan gömb hullana bele”.

Péterfy művében ne keressünk általános érvényű tanulságot és morális kérdésekre adható sablonos válaszokat. Értéke abban a heterogén rétegződésben keresendő, amelyben határsávok nélkül feszül egymáshoz írói és olvasói képzelet, és válik értelmezőből értelmezetté maga a regény is.

(Kalligram, Pozsony, 2008)

